

XVIII-XIX ASRLARDA MARKAZIY OSIYO ETNIK HOLATI VA DEMOGRAFIYASI INGLIZ TARIXSHUNOSLIGI NIGOHIDA

S.F. Ruzimurodov

magistrant,

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Email manzili: ruzimurodovs@list.ru

Kalit so'zlar: “amir” suveren unvoni, “cho'l dengizidagi orol”, temir yo'l liniyalari.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Markaziy Osiyoda so'nggi o'rta asrlarda etnik tartib, xalqlar, elatlar hamda ularning miqdori masalalarining ingliz tarixshunosligida tadqiq etilishini ochib berishga harakat qilindi. Shuningdek, maqoladan ingliz tarixchisi S. Bekerning rus bosqini arafasi va bosqindan keyingi davr Rossiya – Markaziy Osiyoning demografik holati haqidagi fikrlari, H.Vamberining O'rta Osiyo sayohati hamda uning xalqlari to'g'risidagi mulohazalari o'rin olgan..

ETHNIC STATUS AND DEMOGRAPHY OF CENTRAL ASIA IN THE XVIII-XIX CENTURIES THROUGH THE EYES OF ENGLISH HISTORIOGRAPHY

S.F. Ruzimurodov

master student,

Tashkent State University of Oriental Studies

E-mail address: ruzimurodovs@list.ru

Key words: history, methodology, Institute of History of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, social history, Central Asia, Uzbekistan

Abstract: This article is devoted to the analysis of conceptual changes in the modern historiography of Uzbekistan. The author considers the results of the work done in this area and the problems of further development. The issues of ethnological research are considered separately.

ЭТНИЧЕСКИЙ СТАТУС И ДЕМОГРАФИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В XVIII-XIX ВЕКАХ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ АНГЛИЙСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

С.Ф. Рузимуродов

магистрант

Ключевые слова:	Аннотация:
история, методология, концептуальных изменений в современной истории, институт истории АН РУз, социальная история, итоги проделанной работы в этой области и проблемы Центральной Азии, дальнейшего развития. Отдельно рассматриваются Узбекистан вопросы этнологических исследований.	Данная статья посвящена анализу истории, методологии, концептуальных изменений в современной истории, институт истории АН РУз, социальная история, итоги проделанной работы в этой области и проблемы Центральной Азии, дальнейшего развития. Отдельно рассматриваются вопросы этнологических исследований.

Buxoro aholisi to'g'risida aniq raqamlar 1920-yillarning oxirigacha mavjud emas edi, chunki Amir hukumati bunday ma'lumotlarga ehtiyoj sezmedi va aholi statistik ma'lumotlarni to'plash uchun har qanday urinishni shubha bilan qabul qildi.

Barcha raqamlar faqat qo'pol taxminlar sifatida qaralishi kerak. XIX asrning oxirlarida Buxoro aholisi odatda ikki yarim-uch millionga baholangan, ulardan uchdan ikki qismi uchta g'arbiy vohada yashagan. Xonlikning umumiy aholisining 65 foizi harakatsiz, 20 foizi seminomadik va 15 foizi ko'chmanchi edi. 10 o'rtasida 10 va 14 aholining foiz shahar edi. Hozirgacha eng katta shahar 70000 dan 100000 gacha aholisi bo'lgan poytaxt edi.¹ Agar Buxoroda geografik birlik kam bo'lsa, unda etnik bir xillik ham kam edi. Markaziy Osiyo aholisining eng qadimgilaridan biri eronliklar bo'lib, ular eron tilida so'zlashuvchi sifatida saqlanib qolgan (tojiklar). Evrosiyo dashtidan turkiy istilochilarning avlodlari xonlikning yana ikkita yirik etnik guruhini tashkil etishdi. Turkmanlar X asrda kelgan, ammo hanuzgacha etnik va madaniy o'ziga xosligini va ko'chmanchi turmush tarzini saqlab qolishgan. Eng so'nggi kelganlar hukmron guruh bo'lgan o'zbeklar edi. Rossiya protektorati ostida Buxoroda O'zbeklar 55-60 foiz ko'pchilikni tashkil etgan, Tojiklarniki esa 30 foizga yaqin katta ozchilikni tashkil etgan. Turkmanlar atigi 5-10 foizni tashkil etgan.¹³ O'zbeklar Zarafshon va Qashqa-Darya vohalarida va Markaziy Buxoroning Daryo vodiylarida to'plangan. Tojiklar Markaziy Buxoro tog'larida mahalliy ko'pchilikni tashkil etgan va tog'li Sharqiy mintaqaning yagona aholisi bo'lgan. Turkmanlar Amu-Darya bo'ylab Kelif singari yuqoriga ko'tarilgan ko'pchilikni tashkil qildilar. Bir necha ming Kirgiz, ko'chmanchi turkiy xalq, Sharqiy Qorateginda yashagan va forslar, yahudiylar va hindular har bir muhim shaharda bo'lgan.² Buxoro aholisi deyarli faqat musulmon edi, faqat istisnolar soni ahamiyatsiz bo'lgan, tijorat jihatdan muhim bo'lsa-da,, yahudiylar va hindular. Musulmonlar orasida ko'pchilik pravoslav sunniylar edi, ammo Markaziy Buxoroning tojiklari orasida Ismoiliiy shialar ko'p edi, Sharqda esa butun aholi ismoiliylar edi.³

Shuningdek, XIX asr Markaziy Osiyo xalqi hayoti, turmush tarzini tadqiq etishda mashhur venger olimi Herman Vamberini tilga olish lozim. U 1832 yilning 19 mart kuni Dunaya (Dunay daryosi) orollaridan biriga joylashgan kichik venger shahri Duna Sherdaxelida yahudiy oilasida tug'ilgan. 12 yoshgacha qishloq maktabida o'qiydi, so'ng Avliyo Georgiy gimnaziyasiga kiradi. 16 yoshida u mo'jor, lotin tillaridan tashqari, frantsuz, nemis, ingliz hamda skandinaviya tillarini yaxshi bilgan, rus va boshqa slavyan tillaridan xabari bo'lgan.

Vamberi darvesh (qalanlar) niqobi ostida Makkadan haj safaridan qaytayotgan mahalliy aholi guruhiga qo'shilib Mozandarondan Bolxon ko'rfaziga keladi, so'ng Turkmaniston orqali Xiva va Qo'ng'iro'tga o'tadi. Qizilqumdan o'tib Buxoro, Samarqand, Karki va b. shaharlarda bo'ladi. Orqaga Hirot, Mashhad, Tehron va Istanbul bo'ylab qaytadi. V. tilshunoslik, adabiyotshunoslik, folklor, etn., tarix va geografiyaga oid asarlar muallifi ("Nemischatürkcha

¹ Seymour Becker. "Russia's Protectorates in Central Asia. Bukhara and Khiva, 1865-1924". Part One / The Russian Conquest. P-5.

² Seymour Becker. "Russia's Protectorates in Central Asia. Bukhara and Khiva, 1865-1924". Part One / The Russian Conquest. P-5.

³ Seymour Becker. "Russia's Protectorates in Central Asia. Bukhara and Khiva, 1865-1924". Part One / The Russian Conquest. P-5.

lug‘at”, 1858; “Nemischa-chig‘atoycha lug‘at”, 1860; “Buxoro yoxud Movarounnahr tarixi”, “Mening hayotim”, “Sharq hayoti va urf-odatlarini ocherklari” va b.). “Chig‘atoy tili darsligi” (1867) asarida Vamberi turkiy xalqlar folkloriga oid 30 dan ortiq asar haqida ma’lumot bergan, ulardan parchalar keltirgan, shuningdek Navoiy, Fuzuliy, Nasimiy, So‘fi Olloyor g‘azallaridan olingan namunalarni va 112 ta o‘zbek maqolini arab va lotin yozuvida keltirib, nemischa tarjimada bergan. Turkiy va nemis tillarini qiyosiy o‘rgangan.

Markaziy Osiyo xalqlarining tabiiy sharoiti, tarixi, etnografiyasi, dini va madaniyatini o‘rganishga alohida e’tibor qaratildi. Bu sirli mintaqaga bo‘lgan qiziqish uning cheksiz boyligi, mahalliy oltin, tashqi bozor, qul savdosi, o‘ziga xos urf-odatlar, ko‘chmanchi ozod qiluvchilar, Xiva, Buxoro va Qo‘qonning aqidaparast qirg‘inlari haqidagi mish-mishlarga sabab bo‘ldi. Albatta, Rossiya va Buyuk Britaniyaning Hindistonning mustamlaka mulki bilan chegaradosh mintaqaning geografik va strategik holati katta ahamiyatga ega edi⁴.

Biroq Vamberi nihoyatda qisqa muddat O‘rta Osiyoda bo‘lishiga, juda ko‘p axborot va manba to‘plashga erishganiga qaramay, mahalliy xalqning madaniyati, urf-odati, dini, fe‘l-atvori haqida adolatli (ob‘ektiv) fikr yuritgan deya olmaymiz.⁵

O‘tgan asrning oxirida Kara-kalpaklar (yoki "qora qalpoqchalar"), keyin juda kuchli qabila, kim ilgari davrda (1728) Rossiyaga sodiqligini namoyish etgan va Xivaga hukmdorni taqdim etgan, Xon Kaip, "oq suyak"sultoni. 1770 yilda daryoning pastki qismining ikkala tomoniga chodirlarini tikdilar va mintaqaning ustalari sifatida qaraldi. Oz O‘rda qirg‘iz, nomi Rossiya fanlar kim, albatta emas aslida o‘sha paytda da, asta-sekin qora-kalpaklar qo‘ldan, va bu qirg‘iz Qo‘qon O‘zbeklar tomonidan tobe o‘z navbatida edi, kim, yillar orasida 1817 va 1847, qal‘a birga qal‘alar bir qator barpo 64 daraja sifatida pastga Turkistondan Daryo, uzunlik, qaerdan ular o‘tgan karvonlar qora pochta undiriladi, va atrofidagi barcha ko‘chmanchi dan o‘lpon talab. Xivaliklar ham har doim Orolga tutashgan va Jaxartes va Oxus og‘izlari orasidagi oraliq mamlakat ustidan suverenitet huquqini talab qilganlar, 1846 yilda kuchli pozitsiyani o‘rnatdilar Kuvan Dariya, Jaxartes deltasining bosh Janubiy qurollaridan biri. birinchi hokimidan" Xo‘ja-Niyoz qal‘asi "nomi va Kizil-kum (yoki" qizil qum ") sahrosi orqali ikki yo‘nalishni boshqarishdan tashqari, Rossiya chegarasidan Xiva va Buxoroga olib boradigan qirg‘izlarni ham ularning janubiga ko‘chib o‘tishda samarali ravishda nazorat qilgan.⁶

Xulosa: Birinchidan, H. Vamberining O‘rta Osiyo etnik qiyofasi borasidagi tadqiqotlari tadqiqotchining sayohatlari natijasida amalga oshirilganligi uchun ahamiyatga molikdir. Natijada bundan obyektiv fikrlar kutilsa bo‘ladi.

Ikkinchidan, ammo S. Becker, G. Rawlinson asarlaridagi shu mavzu bo‘yicha tadqiqotlar ma’lum elchi va ayg‘oqchilarning bergan ba’zi ma’lumotlariga tayanganligi bois ularni to‘la qabul qilish qiyindir.

Uchinchidan, shunga qaramay, S. Beckerning XIX-XX asrlardagi xonliklar aholisi soni, joylashuvi haqidagi ma’lumotlari ancha qimmatli va tariximiz uchun ahamiyatlidir.

REFERENCES/ СПИСОК ИСТОЧНИКОВ/ FOYDALANILGAN

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Major-Gen. Sir Henry Rawlinson. England and Russia in the East. L. 1875. P. 393.
2. Арапов Д. Ю. Бухарское ханство в русской востоковедческой историографии. М., 1981;.

⁴ Qarang: Бартольд В. В. История изучения Востока в Европе и России. - Сочинения. Т. IX. М., 1977; Маслова О. В. Обзор русских путешествий и экспедиций в Среднюю Азию.- Материалы к истории изучения Средней Азии. Ч. 1-4. 1715-1886 гг. Таш., 1955-1971; Лунин Б. В. Средняя Азия в дореволюционном и советском востоковедении. Таш., 1965; Арапов Д. Ю. Бухарское ханство в русской востоковедческой историографии. М., 1981; Dugat G. Histoire des orientalistes de l'Europe du XII-e au XIX-e siècle précédée d'une esquisse historique des études orientales. T. I-II. P., 1868-1870.

⁵ Major-Gen. Sir Henry Rawlinson. England and Russia in the East. L. 1875. P. 107.

⁶ That book. L. 1875. P. 107.

3. S. Becker. "Russia's Protectorates in Central Asia. Bukhara and Khiva, 1865-1924". Part One. The Russian Conquest. L. 2004. P. 273.